

„Volt egy kis történelmi hangulat...”

Beszélgetés Sipos Gábor kolozsvári történész-levéltárossal

Sipos Gábor 1951. október 30-án született Érszodorón, középiskolai tanulmányai után a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen szerzett történelem szakos tanári diplomát (1974). 1977 óta az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárának levéltárosa, 1995-től egyidejűleg a Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatója előbb a Középkortörténeti Tanszéken, majd a Magyar Történelmi Intézetben, habilitált egyetemi docens, 2010-től az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke.

Kedves Gábor, arra szeretnék kérni, hogy a gyerekkorodtól kezdve mutasd be nekünk tudományos pályádat, származásodat, családi kötődéseidet, iskoláidat, mestereidet! Majd pedig a karrieredet, amit itt, Kolozsváron meg tudtál valósítani.

Úgy gondolom, hogy már a családom története is eléggé érdekes. Gyerekkoromban nyilván ezt nem érezkeltem, csak később gondolkodtam el rajta. Szilágyságinak vallom magam, az édesapám családja, a Siposok hadadnásdi származásúak. Az őseim becsületes szilágysági jobbágyemberek voltak, 1848 után pedig kiscgazdák. Azért tudok az édesapám családjáról többet, mert nagyapám idősebb korában szép, szálkás betűkkel, mártogatós tollal egy füzetbe összeírta, amit ő tudott a famíliáról. Ebből a környezetből elsőként a dédapám, Sipos Márton emelkedett ki a magánúton folytatott tanulás révén, és Kusalyban lett kántor, a két fiát pedig papnak nevelte. Az egyik volt a nagyapám, Sipos Endre, a másik pedig Sipos Béla. Béla bácsi Szatmár mellett, Nagykolcson volt sokáig lelkész. Én még őt is ismertem. A két ág leszármazottai ma is ismerik egymást. Mindkét oldalon máig elég sok református lelkész van a famíliában.

Nagyapám az 1913-ban végezte a teológiát itt, Kolozsváron, aztán egy kicsit a Székelyföldön, Homoródszentmártonban lelkészkedett, majd hazament a Szilágyságba, Kusalyba, ami akkoriban egy erősen sáros világ volt. Nagyanyám, szerette a Székelyföldet, de nem bírt a nagyapámmal, aki nagyon vágyott a maga szilágysági népe közé. Nagyanyám Felső-Maros menti származású volt, disznajói, Béres Rozáliának hívták. Van egy érdekes történet a családjukban: nagyanyám testvére, Béres János tanító volt, és az I. világháborúban elment a keleti frontra. Ott aztán eltűnt, senki sem tudott róla semmit: fogságba esett-e vagy mi lett vele. Aztán a II. világháború vége felé, amikor már átvonult az orosz front, valaki ült benn egy marosvásárhelyi vendéglőben, ahol előfordultak orosz tisztek is. Ez az illető az egyik oroszban felismerte Béres Jancsit, és meg is szólította. Az meg csak annyit válaszolt összeszorított szájjal, hogy Béres Jancsi meghalt. Ezt a történetet mindenki ismerte aztán a famíliában.

Az Ország-Világ nevű hetilapnak volt egy olyan akciója, hogy felderítették az Oroszországba szakadt rokonokat. Mit ad Isten, ez az akció nagyapáméknak is sikert hozott: Alma-Atából írt Béres Jancsi cirill betűkkel, de magyarul. Ez a hatvanas évek második felében történt. Megházasodott, gyerekei és unokái lettek. Azóta persze megszakadt a kapcsolat, de

remélem, ezek a levelek még megvannak. Hogy ezek a Béresek léteznek-e még Alma-Atában, nem tudom.

A nagyapámék négy gyermeket neveltek Kusalyban, akik ott kezdték az elemi, aztán a Zilahi Református Wesselényi Kollégiumba jártak ők is, akárcsak a nagyapám. A nagybátyám, Endre is református lelkész lett, de korán meghalt, 1968-ban. Margit néném tanítónő volt. Másik néném szintén tanítónőnek tanult, és őt visszatartották tanárnak a székelyudvarhelyi Református Kollégium tanítónő-képezdjében. Nagyon szerették őt Udvarhelyen. Sajnos, a háború után meghalt tüdőgyulladásban, nem volt penicillin. A legkisebb gyerek, az édesapám, Jancsi. Feltételezem, hogy az Oroszországban akkor eltűntnek és halottnak gondolt Béres János emlékére kaphatta ezt a nevet.

Édesapám szintén a Református Wesselényi Kollégiumba járt, ahol 1943-ban érettségizett, és ott ismerkedett össze egy Bihar széli, Bályokról származó Virág Károly nevű fiatalemberrel. Egy jó kis gyerekes összekapásból egy életre szóló barátság alakult ki köztük, az érettségi után együtt iratkoztak be a teológiára.

Melyik teológiára?

Ide a kolozsvárirra. Jól tartott ez a barátság, 1956-ban édesapámat Krasznára hívták, a Szilágyságba. Akkor már Virág Károly is bejött a Szilágyságba lelkésznek, korábban Köbölkúton szolgált. Mivel aránylag közel kerültek egymáshoz, felélénkült a barátság, a gyerekekkel mi is összejártunk, fiúk a fiúkkal, a lányok a lányokkal. Virág Károly egyik leányának én kezdtem el udvarolni, ami elég sikeresnek bizonyult, mert össze is házasodtunk. Tehát ilyen barátság alakult ki a Wesselényi Kollégiumban. Nagyon szerették és becsülték azt a kollégiumot, annak igazi jó, református, rebellis, kemény magyar hangulata volt örökké. Onnét kevés pecsovics került ki a későbbiekben is, talán csak egyet tudnék mondani, Papp Lászlót, a későbbi váradi püspököt, akit 1989-ben üldöztek el.¹

Zilahnál és a Wesselényi Kollégiumnál maradván: édesapámnak az osztálytársa volt Dobai István is, vele is tart a jó barátság. A triumvirátusból, ebből a jó baráti társaságból ma már csak Dobai István él. Ő az 1956-os „ENSZ memorandum”-pernek az egyik fő elítélte volt, kiváló nemzetközi jogász. „Joghölcsész”, ahogy ő mondja magáról. A Dobai gyerekekkel is folyton összejártunk, ez a baráti kör is él ma, ami áldás volt számomra.

Édesapám, Sipos János 1947-ben elvégezte a teológiát, és Kolozsváron tartották szeniorának. Élt a teológián akkor egy özvegy hölgy, Tanka Károlynénak hívták, tisztviselő volt, aki az Ifjú Erdély című folyóiratot meg egyéb egyházi kiadványok ügyeit intézte. Volt neki egy Gizella nevű lánya, aki nem sokkal azelőtt érettségizett. A budapesti Amizoni Intézetben tanult,² aztán Kolozsváron tette le végül az érettségét, mert éppen németországi fogásból került vissza. A háború alatt az egyik vöröskeresztes hadikórházban dolgozott mint gépirónó és zöldkeresztes nővér, és amikor SAS behívót kapott, mennie kellett, és végül egy Holzminden melletti táborba került, ami szerencsére amerikai fogolytábor volt. Így élelemben nem szenvedtek hiányt. Sipos szénior aztán összemelegedett ezzel a világlátott leánnyal, aki közben beiratkozott a Zeneakadémiára, 1950-ben összeházasodtak, és együtt mentek ki Érszodoróra. Az is egy jó sáros falu az Érmelléken, Tasnádszántó mellett van, Közép-Szolnoknak a legszéle. Nem a klasszikus Szilágyság, inkább Érmellék. De ha Érmindszentre gondolunk, Ady is örökké szilágyságinak tartotta magát. Persze az ő családja is a belső-szilágysági Diószádról való.

¹ Papp László 1967–1989 között volt Nagyváradon református püspök.

² Amizoni Országos Magyar Nőnevelő Intézet (1909–1948)

Édesanyám családja, a Tanka is érdekes família volt. Aranyosszéki birtokos nemes család. Ha jól emlékszem, I. Rákóczi Györgytől kapták a nemességet, megvan a nemeslevél is, vagy legalábbis remélem, hogy megvan. Én a hetvenes években láttam. Oklevéltanilag is nagyon édes példány, mert a nevek ki vannak belőle vágva. Volt valami vita, és akkor az egyik ág úgy akart kitolni a másikkal, hogy a nemeslevélből kivágta a neveket. De fennmaradtak mellette más 17. századi iratok is, legalábbis voltak abban a cipős dobozban, amit nekem mutattak 1973-ban. Érdekes volna, ha előkerülne, és érdemes lenne közölni is, mert ép oklevelet rengetegen látunk, de ilyen kivágottat én is akkor láttam életemben először, és azóta is utoljára. Homoródszentpáli az előneve a familiának, de már a 18. században Aranyosszéken éltek, még pontosabban Kövenden. Unitáriusok természetesen. Élték a széki nemesség szokott életét, a tisztí címtárakban is szerepelnek. Az egyik Tanka a 19. század elején a szegények ügyvédje volt, azért fizette a Szék, hogy ingyen jogsegélyt nyújtson annak, akinek nincs pénze ügyvédre. Egy-két könyv került is a családi könyvtárba tőle, például egy *Approbatæ Constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum* című, ami, gondolom, az övé lehetett.

Ez még az eredeti kiadás?

Igen, az 1653-as. Most azért nincs meg, mert a nyolcvanas években elvitte a Securitate egy házkutatás alkalmával. Ha igaz, akkor most a zilahi állami levéltár kézikönyvtárában van. Majd egyszer megnézem. A Tanka família tagjai adott pillanatban, a 19. század második felében értelmiségivé váltak. Megvolt a birtok, de nem olyan nagy, körülbelül 400 hold, erdő és kaszáló, szép udvarház. Űkapám, Tanka Sámuel főerdész volt, dédapám, Tanka Sándor meg főállatorvos lett, leánytestvérei nem mentek férjhez. A dédapám a fiát is állatorvosnak taníttatta. Aztán mind a kettő mint főállatorvos állami szolgálatba lépett, felügyelők voltak. Tanka dédapám mint állatorvosi felügyelő jártában-keltében, Alsókubinyban ismerkedett meg egy Adler Teréz nevű hölgygel, aki zsidó vallású volt. Dédapám testvérei közül Judit néném meg is látogatta az alsókubinyiakat, és elhűlve mesélte otthon, hogy hát azok igazi pajeszes zsidók. Gondolom, a 19. század végén Erdélyben inkább neológ zsidókkal lehetett találkozni, akiket az utcán járva nem nagyon lehetett megkülönböztetni másoktól. Hozzánk lehetett inkább szokva Judit nagy-nagynéném. Mindenesetre Teréz mama férjhez menetele előtt áttért az unitárius vallásra, és szült is három fiút: Dezsőt, Gyulát és Károlyt. Dezsőből orvos lett, és a szombathelyi elmeorvosintézetnek volt a vezetője. Még a kilencvenes években is találkoztam olyan öreg szombathelyiekkel, akik emlékeztek reá. Az ő felesége is erdélyi volt. Nekik egy fiuk van, Dezső bácsi. Ő Pesten él, korboncnok főorvos volt. Neki is egy fia van, aki velem nagyjából egykorú, kicsi Dezső. Az ő házasságából pedig már két leány született. Így azon az oldalon a Tanka família fiúágon megszakadt. Gyula bátyám is megházasodott, náluk nem volt gyermek. Károly nagyapám, a legkisebb valamennyit tanult Kolozsváron a jogon, aztán jött az I. világháború, úgyhogy berukkolt, és hadnagyi rangban szerelt le. Utána nem is folytatta a tanulmányait, hanem a nagynénjei birtokain ő gazdálkodott, ő maradt itthon. A másik kettő Magyarországra szakadt. Aztán közbejött Trianon. Nagyapám itt maradt, bekapcsolódott az unitárius egyház életébe, és egyházköri főgondnoknak is megválasztották. Balázs Ferenc lelkésszel nagyon jó barátságba került, szomszédos falukban szolgáltak, Mészkon és Kövenden. Károly nagyapám és Balázs Ferenc az unitárius egyháznak a reformer ágához tartoztak. Boros György püspök a nemrég kiadott nap-

lójában elég mérgesen írt róluk: mindig újítani akarnak ezek az „ifjú törökök”.³ Nagypám benne volt a vidékfejlesztő szövetkezetben is, egy ideig ő vezette a szövetkezet tordai boltját. Volt Tordán egy darabig boltja ennek a vidékfejlesztőnek. Torda a két világháború között is nagyon fejlett ipari város volt. A zöldséget, tejet, vaját, amit az aranyosszékiek megtermeltek, azt nem kellett túl messzire vinni, a tordai piacon és boltokban el lehetett adni. Így jól éltek a kövendiek is. A Tanka-család 400 holdja úgy oszlott meg, hogy minden testvér nevén volt 50 hold, így 1949-ben megúszták a kitelepítést. Persze az udvarházat el kellett hagyniuk.

Nagypám a magyar világban ájtott ide, Kolozsvárra, és itt a a MÁV üzletvezetőségénél dolgozott. Aztán valamilyen oknál fogva 1941 januárjában öngyilkos lett. Nem derült ki, hogy miért. Némelyek azt rebesgették, hogy nem tudta igazolni a származását. Ugye, az ő édesanyja születtéleg zsidó volt. Vagy talán valami pénzügyi manőverbe is beleszórták. Úgy hallottam, eléggé jóhiszemű volt. Nem tudjuk. De talán mégsem lehetett olyan nagy a vétsége, mert a Tűzharcos Szövetség temette innen, a Majális utcai székházból. Abban a világban eléggé sokat adtak a jó hírnévre, hogy ha olyan nagy sikkasztás lett volna, nem adtak volna neki ilyen tisztességet. A fejfáját is ők csináltatták. Így édesanyám meg az öccse, Géza félárvaként nőttek fel. Édesanyám a németországi fogságból hazakerülve érettségizett, majd beiratkozott a Zeneakadémiára, ahol csak három félévet végzett, mert aztán férjhez ment. Géza bátyám pedig átment Magyarországra, amikor még lehetett. Ott tanult a Gazdamérnöki Akadémián, és egy pesti lányt vett feleségül, Marton Irént.

Az itteni rokonok nem mehettek ki az esküvőre, ők pedig először 1955-ben jártak itthon. Irén néném benne volt eléggé az '56-os eseményekben. Nem tudom, hogy milyen szinten, de mindig követték. Végül 1956 decemberében átlépték a határt Ausztria felé, aztán Hollandiában telepedtek le, öt gyermekük született. De a hollandiai Tankák közül is csak András házasodott meg, két leánya született, úgyhogy fiágon kihalással fenyeget a helyzet.

Jó kanyargós és változatos életű, kis család az, amibe én beleszülettem 1951-ben, utánam még egy lány és két fiú következett. Érszodorón a parókián mindig laktak nálunk idős rokonok. Az anyai nagyanyám oldaláról egy öreg mama, Eszter mama, aztán a nagyanyám is, és amikor már Krasznán voltunk, akkor a Kövendén maradt mamák közül az egyedül élő Irma néni is elhoztuk magunkhoz. Édesapámnak valahogy természetes volt, hogy ezeket a szegény, öreg rokonokat befogadta. Irma tánti paszulyt fejtett, olvasott, amíg még bírta a szeme, beszélgetett. Ő is ott halt meg nálunk kilencvenvalahány éves korában. Ez mindig nagy család volt, három nemzedék élt folyton együtt.

Érszodoróra én magam nem nagyon emlékszem. A krasznai parókia egy öreg épület volt, az 1900-as évek legelején épült, az akkori kényelmi szempontoknak teljesen megfelelt. Egy L alakú nagy veranda, magas szobák. Fával fűtöttünk, és volt egy fürdőszoba is, ahol szombat esténként nagy fürdést rendeztünk. Ez volt a parókia. A falu polgári házai is nagyjából ilyen szintű kényelemmel voltak berendezve. A zilahi parókián is ez volt a helyzet. Az 1960-as évek elején még nem volt rendes városi csatornázás Zilahon sem. De a krasznai ebédlőben ott volt az édesanyám zongorája, meg jó néhány régi bútor is, két-három könyvespolc, megrakva mindkét ágról hozott könyvekkel, szóval volt egy kis történelmi hangulat, és a család két oldaláról könyvek. Ez a környezet vett körül.

Kraszna is érdekes képlet, ha jól meggondoljuk. Járási székhely volt 1944-ben, korábban pedig mezőváros, két uradalom volt itt: az egyik a lozsádi báró Győrffyéké, ami a 18.

³ Boros György 1928–1938 között unitárius püspök. Az említett napló: *Boros György unitárius püspök naplója 1926–941*. Sajtó alá rendezte Kovács Sándor – Molnár B. Lehel. Kolozsvár, 2001. (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 1.)

századig, azt hiszem, Teleki és Vay birtok volt, a másik pedig a Lengyel uradalom. Ez a 19. század elejéig Cserey Farkasé volt, aki Kazinczy Ferencsel tartotta a levélbéli kapcsolatot, és Kazinczy járt is Krasznán, és megszemlélte Cserey Farkas ott berendezett botanikus kertjét, a kolozsvári Erdélyi Múzeumot is támogatta. Tehát volt két nagyobb uradalom meg persze jobbágyok, illetve '48 után kisgazdák, béresek, emez-amaz, napszámosok. Voltak helyi kismesek is, mint a Bereyek. Az ő Mester utcai igényes házukban volt egy kis kézzel működtethető szivattyú is. A pincében volt a kút, és fel lehetett húzni a padlásra a vizet, és ott volt a hatvanas években az egyetlen angol vécé az egész faluban. Kismesek voltak a Péntekesek is. Az utolsó Péntek, akit én is ismerek, kovács volt. Általában a kismesek valamilyen ipart is űztek. Jó vegyes társadalom élt Krasznán. Különben a krasznaiak mindig is városiaknak tartották magukat, elkülönültek a környező magyar és román falvaktól. Volt egy mozi is itt, annak is épült valamikor a húszas-harmincas években, egy polgárház hátsó részét direkt mozinak alakították át, és működött a hatvanas években is, immár államosítva. Igazi ipari műemlék. Egy mozigépész volt, Ecsedi bácsi, és amikor cserélte a tekerest, generál sötét volt, és azt persze az ifjúság nagyon élvezte. Ott láttam például egy híres némafilmet: Buster Keatonnal A generálist. Persze akkor nem jegyeztem meg sem a címét, sem a főszereplő nevét, de azt igen, hogy Ecsedi bácsi valahonnan egy német nyelvű kópiát szerzett. Nem tudom, honnan lőtte, mindenesetre nagy siker volt.

Olyan szempontból is városias jellegű volt Kraszna, a lakosság túlnyomó része, a földműves réteg a református vallást követte. Az értelmiség egy része, a kereskedők, a hivatalnokok és hasonlóak voltak katolikusok. A katolikus templomot még a Cserey-uradalom építtette az 1860-as években. Az én időmben még plébánosa is volt a falunak, akit én nagyon kedveltem. Budai Ernő egy premontrai atya. Tőle tanultam franciául, és később latinul is, amikor már tudtam, hogy szükségem lesz rá. Márton volt a rendi neve, úgyhogy a névnapját mindig november 11-én tartotta. Jó barátságba is került édesapámmal, mert a legelején megegyeztek, hogy dogmatikáról nem vitatkoznak, és azon túl az életnek mindenféle problémáit nyugodtan meg lehetett vele tárgyalni. Ernő bácsi vagy Márton atya ilyen-olyan családi alkalmainkon is részt vett. Később Váradra került, majd Érmihályfalván is volt. Kraszna zsidó lakosai, már akik hazakerültek a pusztulásból, kihasználták az alkalmat, és az 1950–60-as évek fordulóján mind kivándoroltak Izraelbe. Még emlékszem a zsidó iskola-társaimra: magyar kultúrájuk volt, de román tagozatra jártak. Egyikőjünkkel, egy helyes kislánnyal együtt jártunk németórára Csoma tanító nénihez. Sajnos a zsinagógát még az 1960-as évek végén elbontották, de két jellegzetes, többlakásos zsidó ház még ma is látható. Ilyen faluban nőttek föl, ahol persze kollektív működött, de mindenkinek megvolt a 60 árny háztájija meg a háztáji szőlője, 5 ár.

Mekkora terület az az ár?

100 m² egy ár, tehát 5 ár 500 m². Nagyjából 500 tőke szőlő fért el rajta. Ha az ember egy nap alatt meg akarja kapálni, annak jól meg kell húzni. Én egyszer megcsináltam. Kelleme-sebb volt, amikor többen végeztük. Édesapám szeretett kertészkedni, jó nagy kertje volt a parókiának. Egy-egy nagy munkába még a bibliakörös asszonyok is besegítettek, és utána volt egy kis „kínálmációs” beszélgetés, amit én is megszerettem. Az egyik öcsémmel, Zoltánnal máig mind a ketten kertészkedünk. Ő Sepsiszentgyörgy mellett, Bikfalván. András öcsém viszont, aki református lelkész lett, és a parókiájának elég nagy kertje van, nem olyan nagyon szereti. Csinálja-csinálja, de nem az a szenvedelmes kertész. Gyermekkoromban tehenet és juhokat tartottunk. Én is sok mindent megtanultam ebben a falusi világban. Hogyha az osztálytársaim azzal dicsekedtek, hogy ők szőlőt préseltek éjjel, meg juhot tartottak, meg ez-az, én is ambicionáltam, hogy ilyesféle munkákban benne legyek. Persze

bosszantottak, hogy én nem tudok ásni, meg ezt nem tudom, azt nem tudom. Tudtam én azt, csak nekik jól esett, hogy ezzel cukkoljanak egy kicsit.

Az volt a szerencsénk, hogy mire középiskolába mentem volna, '66-ban, akkor már működött helyben egy egészen jó kis középiskola, és nem kellett Zilahra menni. Akkoriban volt egy olyan program Romániában, hogy Erdőszentgyörgyön, Szovátán, tehát kisebb helységeken is létesítettek középiskolát. Nagyon szerettem abba az iskolába járni, a testvéreim is ott végeztek. A tanári kar is jó volt. Egyik történelemtanárom, Obernoszter István, különösen jó emlékeket hagyott maga után. Nem volt szép ember, a rossz fogaira is emlékszem, de nagyon jól tudott mesélni, kiváló órákat tartott. Azt hiszem, részben neki is köszönhetem, hogy a végén történelemmel foglalkozó ember lett belőlem. Aztán vonzott a műemléktemplom is. Persze a történetét azonnal megtanultuk, mert azzal lépten-nyomon találkoztunk. A toronyban volt letéve két faragott, 19. századi Szent Mihály lova, lehoztuk az irodába, lepóroltuk, lemostuk. A régi, barokk szószelekkoronának egy részlete is megvolt, arról is óvatosan letisztítottuk a port, és kiállítottuk az irodában a páncélszekrény tetejére.

Azt már gyerekkorunktól fogva tudtuk, mert felolvasta édesapám az egyházi jegyzőkönyvből, hogy az egyik úrasztali pohár a Rákóczi-emigrációból került haza. Rákóczi Ferenc egyik diplomatája, Pápai János használta a szent edényeket. Ő utoljára Bukarestben élt, és ott is halt meg. A dolgait rábízta egy Makai Györgyné Vincze Erzsébet nevű hölgyre, hogy ha jön be Erdélybe, akkor hozza be a klenódiúmok, és valamelyik egyházközségnek adja oda. Kerekedett is egy kis vita arról, hogy hova kerüljön. Szerencse, mert ahol vita van, annak írásos nyoma marad. A lényeg az, hogy ez a Vincze Erzsébet Krasznán telepedett le, és a kelyhet a krasznai egyházközségre hagyta.

Ez a Vincze Erzsébet kintről jött?

Bukarestből, azt ottani emigrációból. Annak én nem néztem utána, hogy a férje, Makai György ki volt, mi volt. Erzsébet asszony igazából a futár szerepét játszotta az ügyben. Egy 1660-as dátumot viselő kókuszdió-kehellyel és egy paténával meg egy szkófiúmos hímzésű terítővel gazdagodott az eklézsia. Amikor 1919-ben ott mozgott a front a Meszesen, a román katonák ellopták a paténát is, meg a kelyhet is. A paténa kenyérszító tényér, amit nem sikerült visszaszerezni, a kelyhet szerencsére egy liter borért igen. A mi időnkben már nem volt használatban a kehely, mert a belseje nem tartotta a folyadékot. Muzeális tárgyként állt ott a páncélszekrényben, megvan most is. Az egyházi jegyzőkönyvek, amelyek a 18. század közepén kezdődnek, ezt az egész történetet szépen megőrizték. Katona Tamás nevű lelkész volt az, aki fölfektette ezeket a jegyzőkönyveket. A templomnak nagyon szép festett fa mennyezete van, annak is tudni kellett a történetét. Később kiderítettem, hogy a krasznai presbitérium létrejöttét is ő kezdeményezte igen korán, 1747-ben. Én is, amikor már akkorácska voltam, szívesen vezettem az idegeneket, akik ott megálltak. Talán ez is egy kicsit irányított a jövőm foglalkozásom felé. Bár volt egy adott pillanat, amikor az édesapám kifakadt. Azt hitte, nem hallom, de hallottam. „Hát ez a fiú mind csak irodalmat olvas, nem látok semmi történelmet. Miért akar ez történelemre menni?” Tényleg sokat olvastam, de nem vált káromra. Édesapám sosem biztatta egyikünket sem, hogy menjünk teológiára. Amúgy az igehirdetői munka vagy a lekipásztori munka nem lett volna tőlem idegen. Csak egyet nem tudtam volna megvalósítani, amit édesapám igen, hogy mind a 3700 hívót, vagy amennyien voltak akkor Krasznán reformátusok, mind név szerint ismerjem. Ő végig tudta sorolni az alszegtől a felszegig, meg a kis országútig, hogy ki hol lakik, meg ki kinek a rokona. Nekem olyan rossz az arc- és névmemóriám, mindmáig kacagnak rajtam a tanítványaim. Én az első előadás előtt elmondom, hogy az utólagos vigyorgásnak egy kicsit az elejét vegyem. Talán a kilencedik osztály vége felé merült fel egy családi beszélgetésben, hogy is-

merősök közvetítésével egy kolozsvári történész professzor szívesen fogadna egy beszélgetésre. Felkaptam a kerékpárra, Kolozsvár–Kraszna egy napi út volt. Szállóvendégként pedig édesanyám atyai jó barátai, Nagy András nyugalmazott teológiai tanár és felesége szívesen láttak.

Jakó Zsigmondnak hívták azt a professzort. Akkor még a Mikó utcában lakott egy sajátos házban, ami még a negyvenes évek végének, az ötvenes évek elejének a társbérletes hangulatát idézte. Egy nagy hatalmas szoba volt, ahol engem fogadott, ott volt az íróasztala, a háta mögött egy kefefrizurás, ősz hajú úriembert ábrázoló kép (később tudtam meg, hogy Kelemen Lajos nézett le rám a falról). De ott volt még egy gyerekágy is, mert Klári akkor lehetett úgy öt éves körül. Zsúfolt volt minden. A folyosón kellett végigmenni a konyhájukba. De közben még egyéb lakók is éltek más szobákban. Jakó professzor akkor tudomásul vette, hogy nekem milyen szándékaim vannak.

Akkor még nem jártál ide Kolozsvárra, hanem még középiskolás voltál?

Középiskolás voltam, de azért Kolozsváron előfordultam korábban is. Ha volt valami baj a lábammal, akkor ide hoztak a klinikára, az ötvenes–hatvanas években látogatóba jártunk Kolozsvárra, ismertem a belvárost, nem kellett kísérgetni. Jakó mindjárt megbízott egy feladattal. Szilágyság? Református lelkész? Ó, a diósadi lelkipásztornak van három középkori oklevele, azt meg kéne nézni. El is irányított, hogy a részletekről mit kell tudni, mit kellene megfigyelnem. El is mentem, becsöngettem a Tonk famíliához, Sándor jól lenézett rám (a magassága miatt), hogy ki is vagyok. Ott volt vele Kovács András is. Ha jól tudom, akkor együtt is laktak, és akkor ott beszélgettünk egy kicsit a történelemről. Még inkább fölbuzdult bennem a vágy, hogy ezek a nagy diákok milyen okosak és fölkészültek, valami hasonlót kellene nekem is megvalósítanom. Nagyon vonzó jelenségek voltak egy kis középiskolás gyereknek. Aztán visszamentem a Szilágyságba, és a nyáron alkalmat is kerítettem rá, hogy elmenjek a diósadi lelkészhez. Fogadott is, mert akkor éppen jó barátságban volt édesapámmal, és elő is rántott három keskeny hárttyát. Persze sejtethed, hogy én nulla paleográfiai felkészültséggel mit tudtam abból kiolvasni! Talán valamicskét, mert emlékezetem szerint elég szép írásúak voltak. 1350–1360, valami ilyesmi volt az évszám. Akkor valamiféle leírást is készítettem, és elküldtem Jakónak. Utólag egyszer meg is mutatta a kis cédukáimat, megőrizte őket. Később egyetemista koromban is meg akartam nézni az okleveleket, de akkor éppen rossz viszonyban volt a lelkész az édesapámmal, és nem mutatta meg. Aztán 1974-ben az állami levéltár begyűjtötte Zilahra az okleveleket, ott megvannak. Azt már levéltárosként néztem meg, hogy szerepelnek azok az oklevelek a régebbi egyházi, pontosabban a diósadi egyházközség leltárában. Mindezek után be is kellett jutni az egyetemre. Elég nagy volt akkoriban a túljelentkezés, rá kellett tehát hajtani a román és az egyetemes történelemre.

Miből volt a felvételi?

Románia története románul és egyetemes történelem, ami lehetett magyarul is. Én elég jól tudtam románul olvasni, meg tudtam a nyelvtant, de a beszédgyakorlatom – hogy is mondjam – nagyon gyér volt. Krasznán voltak őshonos románok, öt-hat család. Onnan lehetett tudni, hogy ők románok, hogy Ács, Pap, Hegedűs és Ghile névre hallgattak. Mindegyik tökéletesen tudott magyarul, és nyilván görög katolikusok voltak. Aztán később még települtek be a környező falvakból, még most is, de nem voltak túl sokan. Ezek az őshonos krasznai román családok most is tudnak magyarul. Szóval, ott nem igazán lehetett gyakorolni a román társalgást. De sikerült jól felkészülni a felvételire. Édesapámnak a másik kedves, jó

barátja volt ifj. Nagy Géza, az irodalomtörténész, aki a Pápai Páriz-féle kötetet is sajtó alá rendezte.⁴ Nagyon szerettük Géza bácsit, kiváló tanárember volt. Ő ajánlotta, hogy van Kolozsváron egy történész professzor, Cselényi Béla, aki nagyon jól tud románul, és vállal felkészítést. Tizenkettedikben kétszer is feljöttem Kolozsvárra egy-két napra, írtam dolgozatokat, ő azokat kijavította, megbeszéltük. Ma is emlékszem az egyik jelenetre, amikor a kisebbik fia, Béla, a költő nyitott ajtót farmerben. Nadrágszj helyett láncsal volt körbe kötve a farmer, és azon csüngött egy lakat. Gondoltam magamban, hát ez érdekes városi divat, de adott esetben gondot okozhat, ha elvész a lakat kulcsa.

A felvételinél tíz és felen vagy tizenegyen voltunk egy helyre, elég nagy volt a hajtás. Akkoriban az volt a rendszer, hogy ha a közös felvételi során – ahol, ugye, nincs diszkrimináció, külön magyar helyek, ilyesmi – bejutottak magyarok, akkor azok külön kérvényezhettek, hogy bizonyos tárgyakat magyarul hallgathassanak, és ezt jóvá is hagyták. Így alakult ki az a bizonyos magyar „A” csoport. A felsőbb éves diákok általában mindig figyelték, hogy kik jutnak be, és akkor azoknak továbbadták az információt, mert hivatalosan nem mondta meg senki az egyetemen, de a kérvényt elfogadták. Ami nem Románia történelme volt vagy párttörténet, vagy ilyesmi, azt mi magyarul hallgathattuk: egyetemes történelmet, a történelem segédtudományait, filozófiát, politikai gazdaságtant meg hasonló tárgyakat. Így működtették az 1959. évi egyesülés után itt maradt magyar tanárokat a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Új embert nem vettek föl, meg nem is lépett előre senki. Már az első évben találkoztunk Jakó professzorral, aki a Történelem segédtudományai című két féléves előadást tartotta: oklevéltant, levéltártant. Volt latin paleográfia opcionálisan, és azt is mindenki felvette a magyar csoportból. Volt magyar paleográfia is, de az csak fakultatívan, azt még csak be sem írták az indexbe. Azt is mindenki felvette, és lendületesen jártunk Jakó professzor óráira. A latin paleográfia kezdődött a viasztáblácskák kurzív vakarásaival, hát, az nehezen ment, de már az oklevelek, azok egy kicsivel jobbacskán. Nagyon megszerettük ezeket a tárgyakat. Kemény vizsgákat tartott a professzor úr, de ezt mindenki természetesen tartotta. Másodéven a művészettörténet volt az egyik kedvenc tárgyam, az is két féléves tárgy volt, a Propyläen Kunstgeschichte köteteiből készültem a vizsgára. Már a felvételikor összeharagtunk egy mezőtelegi református fiúval, Varga Árpáddal. Földműves családból származott, de talán már az édesapja valamilyen mesterséget folytatott. Jakó Zsigmond mindegyik évben kihalászgatta azokat a diákokat, akikről úgy gondolta, hogy beválnak, nemcsak tanárnak, hanem kutatónak is. A korábbi évfolyamokból így választotta ki Tonk Sándort vagy Kovács András. A mi évfolyamunkból hármat választott, Varga Árpádot, Miklósik Ilonát meg engem. Elkezdett belőlünk medievistát faragni, és mindjárt volt is szakdolgozati témánk, nekem a kolozsmonostori konvent oklevéladó működése, Árpinak pedig, lévén bihari, a váradai káptalan. Meg is írtuk a dolgozatokat rendesen. Még Magyarországra is elmentünk 1973 nyarán Varga Árpival, kint kutattunk az Országos Levéltárban több mint egy hónapig. Jakó még arról is gondoskodott, hogy az egyik barátja vigyen el minket egy kis tanulmányi kirándulásra. Király László töki református lelkész vállalkozott a feladatra, meghordozott minket Egerben, Sárospatakon. Akkor láttam először nemes penészt valamelyik hegyaljai plébános pincéjében. Ma is szívesen idézem fel a jó kis kirándulás emlékeit. Árpi igen alapos, jó dolgozatot írt, és az egyetem végén sikerült elrendeznie, hogy a székelyudvarhelyi múzeumhoz⁵ kerüljön, mert Székelyföldön azért még lehetett mozogni ilyen szinten. Romániában akkor az volt a szabály, hogy aki egyetemet végzett, kötelezően három évet kellett tanítania ott, ahova központilag kinevezték. Ez Árpi esetében

⁴ Pápai Páriz Ferenc: *Békességet magamnak, másoknak*. Bukarest, 1977.

⁵ Székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum

Oroszhegy volt, és megyei szinten elrendezték, hogy a múzeumba kerüljön. Ugyanezt Kolozs megyében nem lehetett elrendezni. Amikor én negyedéves voltam, 1974 tavaszán, sajnos meghalt az Erdélyi Református Egyházkerület kolozsvári levéltárának a vezetője, Markos András. Jakó az egyetemen összefutott velem, és közölte, hogy ő nagyon örülne, ha az a munkahely továbbra is megfelelő szakemberrel lenne betöltve, mint amilyen Markos is volt, meg László Dezső. Mit szólnék hozzá? Én úgyis egyházi körökben nőttem fel, már ismerem ezt a gettósorsot. Nagyon tetszett nekem az ötlet, a kutatást jobban szerettem volna, mint a tanítást. Csak hát itt, Kolozs megyében nem lehetett elrendezni a dolgot, úgyhogy három évig várt reám az egyház. Ahogy Nagy Géza bácsi mondta, Jakó Zsigmond mint egy kicsi bulldog kapaszkodott bele ebbe az állásba, nehogy valaki alkalmatlant vegyenek fel. Géza bácsi akkor már az egyetemen tanított, de korábban ő is évtizedekig dolgozott az egyházkerületnél. Többek között ezt a levéltárat is rendezte, amikor 1957-ben létrejött. Azt mondta, Jakónak vitathatatlan tekintélye volt Nagy Gyula püspök előtt is, aki számon tartotta, hogy a zsinat világi tagságát vállalta az ötvenes években, és a levéltáros továbbképzésben is részt vett. Sikeres volt tehát ez a fent említett belekapaszkodás. Mihelyt lehetett, gyorsan felmondtam a tanári állást, és 1977 szeptemberében eljöttem Kolozsvárra levéltárosnak. Mondták is az egyházkerületnél, hogy ilyen sokat még senkire se vártak.

Azt a három éves közjátékot azért én nem bántam meg. Valahogy úgy éreztem, hogy bele kellene már végre ugorni a mélyvízbe. Itt, Kolozsváron Jakó tanítványaként ismertek, az egyháznál meg Sipos János fiaként szerepelhettem. Ha kimegyek oda Noszolyba, ami Szamosújvártól keletre van a Mezőségen, akkor nem az apám fia leszek, hanem a saját lábamon kell megállnom. Sikerült is. Noszoly nagyobb részt román falu, egyötöd részben magyar a lakossága. Fogadtam egy-egy szobát, sokszor kosztal együtt vagy legalábbis egy meleg ebéddel, a vacsorát én álltam. A fűtéssel nem sokat bajlódtam, vettem egy villanykályhát. Akkor már villamosítva volt a falu, azelőtt két évvel vezették be a villanyt, és ez a megoldás jónak bizonyult. Délelőtt letanítottam az iskolában, délután meg olvastam, tanultam, sétáltam, kirándultam. Még sajnálom is, hogy nem kerékpároztam többet, elmehettem volna például Vasasszentegyre is.

Román családnál laktál?

Két évig román családnál, utoljára egy magyar néninél. Az első román család is édes volt, Mihái bácsi és Mariuca néni. Tudni kell, hogy Noszoly Észak-Erdély. Mihái bácsi a magyar honvédeknél szolgált, és nagy csodálója volt Horthynak. „Horthy! Az igen! Hogy az hogy szerette a katonáit!” Csak jóra tudott emlékezni. Különben nem egyedül gondolkozott így, a kortársai szintén megélték többé-kevésbé felnőtt fejjel a magyar világot. Közülük az egyik az ortodox egyházközség kántora volt, a diák, tekintélyes ember, korábban nagygazda. Egyszer bementünk a kollégáimmal a kocsmába fizetés után, hogy öblítsük le valami folyadékkal a gazdagodást. Persze tudták rólam, hogy magyar vagyok. A kántor és a barátai már korábban ott iddögáltak, úgyhogy jókedv volt. Hívtak: „Jaj, jöjjön, professzor!” A kántor elkezdett énekelni egy magyar nótát: „Hej Rebeka, Rebeka, dróton jár a dereka...” Én tőle tanultam meg ezt az örökbecsű, ősi magyar népdalt. A többiek meg: „Mit énekelsz Te magyarul?” „Én ezt levente koromban tanultam” – felelte a kántor románul. „Az volt a jó világ, amikor én levente voltam. Hej, Rebeka, Rebeka...” Persze én is énekeltem vele utána. Nem volt semmi baj. Volt egy ilyen hangulat a faluban, és általában Észak-Erdélyben. Erre van is egy jellemző történetem. Egy kötelendi öreg néni férje a közösöknél szolgált, és meghalt az I. világháborúban a fronton. Ott maradt két-három árva leánnyal, és hát a román világ a hadiözvegyre nem sok gondot fordított. Amikor Kötelend is Észak-Erdélyhez esett, rendezkedett a jegyző, összeírták a hadiözvegyeket, és a mama kapott ajándékba egy tehenet. Ad-

dig a gyerekei már felnőttek, de a tehén az jól jött. Na, aztán az öregasszony mondta: „Csókolom a Horthynak a lábát”, merthogy Horthytól kapott egy tehenet ajándékba. Vagy amikor tárgyalták, hogy a beszolgáltatásra mit kell adni, hogy van, mint van, mennyi marad: „Emlékezzetek vissza, a futurás időben mi volt!” – mondogatták. A Futura gabona-beszolgáltató vállalat volt, kötött gabonaforgalom volt a háborútól, '41-től kezdve. Szabott áron lehetett eladni a búzafölösleget, de ha nem termett annyi búzád, amennyi kellett a vetésre és a család ellátására – két mázsát számítottak fejenként a felnőtteknek –, akkor ugyanolyan szabott áron azt meg is vehetted a Futurától. Így megvolt a plusz, megvolt a kenyér, el lehetett látni a frontot is meg a várost is, meg mindent. Általában a jobb gazdák vállalkoztak arra, hogy ezt intézik. Kellett raktárjegyzéket csinálni, ami írásos munka volt, és becsületesnek is kellett lenni. Noszolyon különben a Schilling család volt birtokos a 19. század közepétől, laktam is egyszer az udvarházukkal szemben. Akkor már romos épület volt, de róluk is jó emlékeket őriztek. Ez az a família, akik kitalálták a nevezetes noszolyi sajtot, ami camembertszerű, pincében érlelt tehénsajt.

Én Noszolyon románul tanítottam. Az 1-4. osztályban volt magyartanítás, az összevont osztályban mindig volt egy-egy magyar tanítónő. Egyszer próbálkoztam azzal is, hogy az 5-8. osztályban is legyen fakultatív magyartanítás. Volt rá lehetőség, csak a szülőknek kellett volna kérvényezni, de ezt az egy akciót a helyi igazgató elutasította. Igaz, hogy a szülők se kérték. Persze a magyar gyerekekkel magyarul beszélgettem. Benne voltam mindenben, amit kellett csinálni az iskolában, őszi közmunkák, ezek-azok. Látták, hogy nem ijedek meg a munkától. Adott pillanatban kapott az iskola egy légpuskát. Nagy durranás volt, mindenki löni akart, amit persze meg kellett szervezni. Gyakran jártam Kolozsvárra, mert ide udvaroltam, a jövődő feleségem még egyetemista volt. Megbízta, hogy szerezzek be légpuskalövedéket. De azt is ki kellett találni, hogy valahogy visszaszerezzük a kilőtt lövedékeket. Csináltam egy olyan dobozt, amibe több réteg rongyot raktam, előtte volt a céltábla, és akkor a golyók 80%-át vissza lehetett szerezni, újrahasznosítani. Sorban mindenki lőhetett, a lányok is. Nagy élvezet volt, és időről időre volt ilyen gyakorlatozás légpuskával.

Jó hangulatú, fiatal társaság volt a tanári kar, egy-két középkorú tanárral. Ott tanultam meg például, hogy a románok milyen nehezen tegeződnek. A román nyelvben van egy ún. átmeneti tegezés is, amikor azt mondja, hogy „Domnule” ('Uram'), de tulajdonképpen a nyelvtani formula tegezés. Az udvariasabb forma pedig a „Domnavaostre” ('Ön, Uraságod'), ami már igazi magázódás. A magyarban ilyen nincs. Viszont a magyarban az idősebb kolléga nyugodtan összetegeződhet a fiatalal. Legalább egy-másfél évnek kellett eltelnie, amíg a volt igazgató, aki akkor már tanítóként dolgozott, ötven év körüli ember, nagy nehezen rávette magát valamilyen húsvéti koccintás alkalmával, hogy összetegeződjünk. Én akkor huszoneves voltam. Megünnepeltük egymás születésnapját is időnként, szóval befogadtak, és segítettek is. Az egyik ház tulajdonosa, amelyiknél laktam, a falu felcsere volt, Varga Mircea. Az ő fiát is tanítottam, osztályfőnöke is voltam a kicsi Mirceanak. Azért is fogadott oda a második évben, hogy egy kicsit foglalkozzak a fiúval, magyart tanítsak neki. Hát az nem olyan nagyon ment, nekem se voltak se könyveim, se módszereim hozzá, de lehet, hogy a gyereknek se olyan nagyon fűlt a foga hozzá. De egy értelmes, jó eszű gyerek volt.

Ez volt a neve, hogy Varga Mircea?

Igen. Voltak ilyenek a faluban, például egy egy Cizmadi Nicu nevű, nyílt, kék szemű gyerek, akinek a nagyapját még Csizmadiának hívták, a magyarok még emlékeztek reá. Mirceára visszatérve, Zoltán öcsémnek, aki Sepsiszentgyörgyön tanár, a szemét kellett megvizsgálni. Brassóból járt ki egy orvos Szentgyörgyre, és elment ahhoz. Beköszönt: „Jó napot, doktor úr!” S azt kérdezte tőle a doktor: „Magának nem volt valami testvére Noszolyban tanár?”

Zoltán mondja: „Dehogynem”. Kiderült, hogy ez az én Mircea tanítványom, aki elvégezte az orvosit, és szemorvosira specializálódott, most Brassóban praktizál.

Visszakerültél Kolozsvárra.

Noszolynak a mérlegét megvonva: nagyon hasznos volt nekem, egy csomó társadalmi tapasztalatot is szereztem, meg a helyállás, egyebek. Rossz lett volna, ha bekerülök az egyetemre, egy egyházi gettóba, amibe be volt szorítva. Hát azért a gettó szögesdrótja persze véd is bizonyos szempontból. Elszigetel és véd is. Az egyetemen is ez működött többé-kevésbé. Ha rögtön belesöpöpentem volna az egyházi szolgálatba, akkor nem mászom ki soha a való világba. Így viszont rendesen megtanultam románul is, gyakoroltam a nyelvet, a beszédet. Különben az egyetem végére, sőt már harmadévre élvezettel olvastam egy-egy regényt.

Fölkerültem Kolozsvárra a református levéltárba, ahol Kiss Ágnes fogadott. Ő akkor még az irattárban dolgozott, de 1968 és 1974 között Markossal együtt dolgozott a levéltárban, és utána is még ő volt a levéltár felelőse, amíg énreám vártak. Nagyon szerette ezt a munkát. Ő amúgy biológia tanárnő volt, tehát a gyakorlatban tanult bele a levéltárosságba, de érzéke is volt hozzá. A levéltárosság eléggé gyakorlati jellegű mesterség, amit csak elméletben nem lehet elsajátítani. A levéltári anyaggal való ismerkedéssel kezdődött a munkám, és intenzív olvasással, a kutatók kiszolgálásával. Lassan mindenbe beletanultam. Talán már a legelején elkezdhettem volna olyan adattárakat gyűjteni, történeti sematizmust csinálni, amit igazából csak később kezdtem. Jakó megörült, hogy még egy munkatársa lett Kolozsváron. Tonk Sándor akkor Marosvásárhelyen dolgozott, Kovács András meg Egeresen. Készült akkor, 1979–1980-ban egy tanulmánykötet, kicsit az Erdélyi Múzeumot pótlandó, a Művelődéstörténeti Tanulmányok. A Kritérium vállalkozott rá, hogy kiadja. Persze elvárás volt, hogy legyen benne mindig nagy román téma is, mert másképp nem ment volna át a cenzúrán. Engel Karcsi bácsi szállította a román témákat. Jöttek szépen a vaskos, alapos történelmi tanulmányok is. Már az első kötetnek a névmutatóját én csináltam, a másodiknál pedig a szerkesztőbizottságba is bevettek. Beleszagoltam kicsit ebbe a könyvcsinálásba, amit azóta is nagyon szeretek, Bálint Lajos szerkesztőtől akkoriban kezdtem tanulni. Más szövegeivel bíbelődni, úgy érzem, hogy hasznos, főleg, ha jó a szöveg, és nem olyan sokat kell vele dolgozni.

Szerencsére lakást is kaptunk a teológián. Egyházi tulajdonú bérlakás volt, ma is ilyenben lakunk. A történethez hozzá tartozik, hogy még noszolyi tanár koromban megtartottuk az esküvőt, amikor a menyasszony végzett, és én is letudtam a katonaságot. Amúgy Zilahon katonáskodtam, úgyhogy nekem nagyon kényelmes volt, könnyen haza lehetett ruccanni. Édesapámnak volt rossz, mert túl gyakran kellett pálinkát vinnem a kollégáknak. Úgyhogy 1976-ban megvolt az esküvő, a feleségem Szilágyosmlyóra került, ott húzott le három évet, távházasságban éltünk az elején. 1978-ban megszületett az első fiunk, Géza, s a felségem fizetés nélküli szabadságot vett ki. Ez volt a román GYES, ahogy a magyarországi barátoknak elmagyaráztam. Az a joga megvolt, hogy bármikor visszamehetett a tanügybe, mert ő még ezt a bizonyos véglegesítő vizsgát is letette, csak fizetés nélküli szabadságon volt, úgyhogy a nyugdíjjárulék nem ketyegett. Ebben az állapotban volt egészen '88-ig, mert 1981-ben született a középső fiú, Áron, két évre rá pedig a legkisebb, Dávid. Mire a legkisebb is ötéves lett, már itt volt az ideje, hogy menjen ő is dolgozni, és maga is vágyott vissza. Egy Kolozsvár melletti faluban, Györgyfalván kapott állást, ahova ingázni tudott a család mellett is. Ez volt a családi háttér. Én dolgoztam a levéltárban, három óra körül hazamentem, és jött a család, meg egyebek. Még otthon is egy kicsi olvasás. Akkoriban még több időnk volt arra, hogy barátilag is összejárjunk. Nem volt olyan futós világ a nyolcvanas években, meg hát

bizonyos időt a beszerzésre is rá kellett fordítani. Érdekes, hogy a nyolcvanas évek közepén olyan körülmények között, amilyenek voltak – hogy vajhoz vagy húshoz, vagy akár sima tejhez csak nehezen lehetett hozzájutni –, mégis meg tudtunk élni egy nem túl nagy fizetésből. Persze mind a két oldalról jött anyagiakban a szülői segítség alma, krumpli, kopaszott tyúk és hasonló formájában. Nyaranta hazaküldtük a gyerekeket falura, ami nekünk is nagyon jó volt, meg nekik is.

Itt elég jó, békés és csöndes élet volt a levéltárban, nagyon meg is szerették az emberek. Kovács András, amikor már bekerült ide a művészettörténeti kutatócsoportba, elég gyakran előfordult nálam. Mindig volt jó kávé, nemcsak ez a csicskeriborsós kávépótlék. Aztán egy nyugdíjas történelem tanár, Kiss István ráharapott arra a történelmi sematizmusra, amit akkor már én is elkezdtem gyűjtögetni, elég rendszeresen jegyzetelte az egyházmegyei protocollumokat. El is készítette a hunyad-zarándi és a dési traktus történeti névtárát, a kilencvenes években Dáné Veronkával rendeztük sajtó alá a kéziratát, ami a Református Szemlében jelent meg. Ő „alsegédfélváltáros”-nak hívta magát, és szívesen helyettesített, ha éppen haza kellett szaladnom ebédeltetni a gyermekeket. Nagyon szép történelmi helyen volt akkoriban a levéltár, 1961 óta a Farkas utcai templom déli csonkatornyában és a kerengőben működött. Pontosabban a kerengőbe 1988–1989-ben költöztünk le, mert a nehezen fűthető emeleti termet raktárrá kellett átalakítani. Ez a kétszintes raktár, ami persze mostanára már megtelt.

Hogyan indult a tudományos munkásságod?

Igazából az először tapogatózás volt erre-arra. Az első komoly dolog, ami megjelent nyomtatásban, az a szakdolgozat egy kicsit kifofozva, azaz egy medievista tanulmány.⁶ Felmerült, hogy kellene egy iskolatörténész, Marosszék református és unitárius népiskoláinak történetét kellene feldolgoznom. Kalotaszeg már megvolt. Akkor arra is rászántam vagy jó két évet, és kijött a második Művelődéstörténeti Tanulmányokban.⁷ Még mindig ingadoztam, mert azt azért láttam, hogy nekem a középkorkutatás nem nagyon megy, nem vagyok valami Jakó vagy Engel Pál, vagy Fügedi, vagy Zsoldos Attila, hogy a maiak közül is mondjak valakit. Jönnek a száraz okleveles adatok, jogi szövegek, bizonyítványok, és ezekből kell rekonstruálni egy színes, középkori életet. Ez nekem nem ment. A magyar forrásadottságok még rosszabbak, itt jóval kevesebb a krónika, az elbeszélő forrás. Láttam, hogy ez nem nekem való. Ha már amúgy is itt vagyok a levéltárban, akkor leginkább kora újkorral kéne foglalkoznom.

Jó kora újkori anyag volt a levéltárban?

Nemcsak volt, hanem van is. Igazából a 17. század elejétől kezdte az Erdélyi Református Egyház a belső iratait írni és megőrizni. Van is anyag, de én is úgy éreztem, hogy a tágabb kora újkor, a 16. század vége és a 17–18. század lesz a kedvencem. Aránylag korán írtam meg Cserey Farkas történetét, először elsütöttem románul.⁸ Kiderült a főkonzisztórium mutatóból, hogy Cserey Kolozsváron is akart botanikus kertet csinálni. Nem is csak akart, hanem létesített is. Gondoltam, hogy ezt érdemes megírni. Akkor derült ki az is, hogy a

⁶ *A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése. Művelődéstörténeti Tanulmányok 1.* Szerk.: Csetri Elek – Jakó Zsigmond – Tonk Sándor. Bukarest, 1979. 33–50.

⁷ *Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig. Művelődéstörténeti Tanulmányok 2.* Szerk.: Csetri Elek – Jakó Zsigmond – Sipos Gábor – Tonk Sándor. Bukarest, 1980. 107–135.

⁸ *Wolfgang Cserey ca botanist și grădina sa botanică din Crasna.* Acta Musei Porolissensis, vol. 12. (1988) 801–806.

debreceni fűvészkertet is ő alapította. Sárospatakon is akart, de az nem jött össze, sőt Enyeden is ugyanúgy alakult a helyzet. Nagyon pártolta ezeket a kollégiumokat. A kolozsvári működött is vagy tíz évig. A *Guberniumot* is arra akarta rávenni, hogy a Királyi Líceum mellett is csináljanak egy *hortus academicust*, de azok nem támogatták. Gyerekkoromból ismertem a krasznai kehely történetét is, és akkor azt is megírtam románul.⁹ A zilahi múzeum időnként rendezett tudományos ülésszakokat, és lehetett a múzeum évkönyvében közölni az írásokat. Egyébként történelmet nem nagyon volt hol, csak a Református Szemlében, de ott is csak módjával. Ezek a szösszenetek már jelezték, hogy a 17–18. század lesz az én kedvenc időszakom. 1986-ban volt a Farkas utcai templom építésének a négyszázadik évfordulója, és akkor készült egy emlékszám is a Református Szemlében, amibe én is beleoldoztam. A jegyzeteket azonban a cenzúra kivágta.

A legtudatosabb adatgyűjtögetés a részemről az erdélyi református lelkészek történeti névtára volt, amit reméljük, 2017-re, a reformáció évfordulójára le is tudunk tenni az asztalra. A dunántúliak már megcsinálták. Sokan dolgoztunk rajta. Ez is egy régi téma volt.

A nyolcvanas évek legelején ismertetett meg engem Jakó Monok Istvánnal, aki akkor még tán végzős egyetemista volt vagy doktorandusz, ő is még nagyon a pályája kezdetén. Mihelyt megtudta, hogy hol dolgozom, találkoztunk a templomban. Mindjárt elküldött a szegedi egyetem kéziratárából egy jegyzéket a Főkonzisztóriumban őrzött iratokról, amik 1903-ban még megvoltak, amikor Iványi Béla kutatott itt. Úgy emlékszem, 1981-ben indult ez a barátkozás, és akkor engem is elvarázsolt a régi nyomtatványok, főként könyvjegyzékek irányába. Úgyhogy akkor másoltunk, fényképeztünk, kutattunk. Elannyira, hogy amikor '83-ban kint voltunk a feleségemmel Magyarországon, és lementünk Szegedre, nagy örömmel fogadtak, tejből-vajból fürösztöttek minket. A nyolcvanas évek elejére már kialakult a bukaresti magyar követséggel is a kapcsolat, úgyhogy a mikrofilmeket úgy lehetett kiküldeni, hogy ne lássa a vámos. Erről nem is mondanék többet, mert nem biztos, hogy ez az akkori diplomatáknak jó pont. Szent volt a cél, és az meg szentesítette az eszközt is. Úgyhogy könyvtörténeti kutatásokkal is elég intenzíven kezdtem foglalkozni.

Szegeden az Adattárban is jelent meg írásod?

Az a kicsi dolgozat, amit eredetileg Jakó hetvenedik születésnapjára írtam. Pontosabban, én akkor kezdeményeztem, hogy csináljunk egy kéziratot kötetnek neki. Szép házi vászon borítással egy példányban átnyújtottuk neki, 1986-ban, illetőleg '88-ban, mert valójában akkorára lett kész. Később, '90 után mindenki közölte ezeket a szövegeket. Én is kibővítettem a cikkemet egy kicsi könyvvé, és az lett az Olvasmánytörténeti Dolgozatok első darabja Szegeden 1991-ben.¹⁰ Monoknak köszönhetem, hogy könyv- és nyomdatörténeti, illetve könyvtártörténeti dolgokkal szórakozom. Persze azért Jakónak is, mert Jakó Zsigmond munkásságának nem elhanyagolandó része az, amit a középkori és kora újkori erdélyi könyvtörténethez, könyvtártörténethez hoztátett. Segített is, amikor megtudta, hogy a református kollégium könyvtárával foglalkozom. Van neki egy kézirat, nagy *possessor* katalógusa, ami igazából egy adatgyűjtésre emlékeztet. Nem teljes szövegű kijegyzések, csak annyi, hogy egy-egy könyvtár történeti anyagában a helyrajzi számok sorrendjében mit kell megnézni. Annak a kolozsvári kollégium füzeteit tartalmazó részét ideadta, és én lefénymásoltam még 1990-ben, és azóta is használom, használjuk. S persze mindig megjegyezzük, hogy Jakó Zsigmond kézirat *possessor* katalógusa. Az eredetét visszaadtam.

⁹ *Pocalul de la Crasna. Date privind emigrația curuților în Țara Românească și Moldova. Acta Musei Porolissensis*, vol. 7. (1983) 213–217.

¹⁰ *A Kolozsvári Református Kollégium könyvtára a XVII. században. Szeged, 1991.*

Talán ennek a kutatási ágának az egyik kézzel foghatóan vastag eredménye az a bizonyos RMK katalógus kötet, amit 2004-ben hoztunk ki.¹¹ A 2000-es évek elején sokszor beszélgettünk Jakó Zsigmonddal, hogy igazából a múzeum-egyesületi könyvtár és levéltár vagy a múzeumi gyűjtemények visszaadása nagyon vontatottan halad, az ingatlanoké is, de aztán az ingóságé gyakorlatilag egyáltalán nem. A gyűjtemény meg azé, aki használja, és ha a mostani könyvtárosok nem csinálnak egy ilyen RMK katalógust, akkor csináljuk meg mi. Akkoriban olyan tanítványaim voltak a könyvtár szakon, akik hajlamosak voltak az ilyen külön munkára, és a Sapientia Egyetem Kutatási Programok Intézetének kutatási ösztöndíjja segített, úgyhogy egy kicsi pénzt is láttak a munkájuk után. Szépen megcsináltuk mind a hat történelmi gyűjteménynek az RMK anyagát: a Református Kollégium, a katolikus liceum, az unitárius kollégium, a balászfalvi görög katolikus érsekség, a kolozsvári ferences zárda könyvtárát és a szatmári püspökségi könyvtár töredékét, ami ide került. A többi szétszóródott: az egyetemi könyvtárban is van, és Szatmáron is maradt. Ebből jött ki egy vastag kötet. Monok mindig morgott, hogy hat mutató van benne, és mindig hatfelé kell keresni. De én tudatosan nem ömlesztettem egybe, hanem a történelmi gyűjteményeknek külön-külön mutatót készítettünk. Amúgy is különböző a jelzetük is, és mindegyiknek külön cédulakatalógusa van. Ezt az egykori különállást be akartuk mutatni a kötetben.

Az egyetemi karrier is ehhez a könyves kutatáshoz kötődik. Ugyanis 1995-ben a történelem szak egy hároméves főiskolai szintű könyvtáros képzést indított. Akkor már az volt a rend, hogy ha román képzés indul, akkor párhuzamosan magyar is, volt 25 román hely és 5 vagy 10 magyar. Egy kedves román professzorom, Teodor Pompiliu hívott, hogy menjek óraadónak a könyvtár szakra. A román tanáraink közül ő volt a legszimpatikusabb nekem, Románia középkorát adta elő nekünk magas irodalmi stílusban. Lehet, hogy már ő is meglátott bennem valamit, mert másodéves koromban megbízott egy az erdélyi felvilágosodásról szóló szemináriumi dolgozat megírásával, amit románul kellett előadni a kollégáknak. Arra is rádolgoztam magam, ami három hónap könyvtárazást jelentett. Óraadónak lenni akkor egyszerűen ment, egy géppel írott publikációs listát, meg egy önéletrajzot kellett benyújtani. Mikor Teodor professzor meglátta, hogy milyen könyvtáros közleményeim vannak, nagyon sűrűn bólogatott. Három évig voltam óraadó, és mielőtt az első év végzett volna, főállású lettem. Volt rá lehetőség, hogy két állást töltsék be egyszerre, az egyetem is elfogadta ezt és az egyházkerület is. Utóbbinak az volt a kérése, hogy délelőtt legyek levéltáros. Addigra a gyermekek is már elég nagyok voltak, hogy nem kellett segédkezni az esti fektetésnél.

Ki azok, akik Jakó Zsigmond mellett még hatással voltak rád az egyetemen vagy mint tudós?

Jakó professzor haláláig rajtam tartotta a szemét. Ha kellett, jól leszidott, hogy nem haladok eléggé, vagy megmondta, mit kéne csinálni, ami például nekem nagyon is szükséges. Mindezt természetesen nagyon kedvesen és nagy tudással tette. Nagy tudományszervező volt. Nem is tudtam meghálálni soha. A másik, aki nagy hatással volt rám, a már említett Teodor Pompiliu, aki velem együtt másokat is elvarázsolt. Diákkoromban pedig még Imreh István volt az, aki igazán hatott rám. Kiváló előadó volt, őt tekintettük a legjobbnak a magyar tanárok közül. Hivatalosan egyetemes jelenkort adott elő nekünk, tehát a 20. század történetét. Elég lazán csinálta, sokat beszélgettünk. Akkoriban Dobai István hatására nagy pártolója voltam a harmadik útnak, meg édesapámék is örökké ezt emlegették. Különben

---

¹¹ A Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteményeinek katalógusa. Szerk.: Sipos Gábor. Kolozsvár, 2004.

már diákkorukban is ilyenek voltak: a baloldaliaknak jobboldaliak, a jobboldaliaknak pedig túl vörösök. Sehol se voltak. Vagy középben. Harmadik út, felcsillant az Imreh Pista szeme: „Olvasták Röpkét?”¹² Persze nem olvastuk. Mindjárt hozta a könyvet. Ez volt 1973-ban.

Nem volt indexen?

Hát dehogynem! A könyvtárból nem tudtuk volna kivenni, ő meg laza mozdulattal átadta nekünk. Elovastuk, és utána megvitattuk. Ez volt Imreh István. Azt se felejtjük el, hogy ő nem történésznek készült, a közgazdász oldalról jött. Nagyon hasznos is, ha egy másik szakmát is ismer az ember komoly szinten. Igazából a többi tanáromra se mondhatok semmi rosszat. Bodor András, aki ókori történelmet tanított, egy kicsit régiesen adta elő, azaz olvasta föl az anyagot, de amikor kitekintett a kurzusból, látszott a nagy tudású antikvitás kutató. Római történettel, irodalommal és latin nyelvvel foglalkozott. Két évig tanultunk tőle latint, később meg Bitay Ilonától, és nagyon hasznosnak bizonyult ez az alapvetés. Magyar András: ő volt az örök, tisztességben megőszült adjunktus az egyetemen, ahol az egyesülés óta nem lépett senki előre. Nagyon jó volt a közgazdász tanárunk, Furdek Mátyás is. Nem ölt minket a szocializmussal, meg egyéb marhaságokkal, hanem minket érdeklő dolgokat, gazdaságtörténetet adott elő, és azt nagyon élvezetes formában. Nagyon gyakran mentem fel a Dobai házba, és hallgattam Dobai István előadásait, elbeszéléseit a gazdaságról, a börtönvilágról, történelemről. Az egy második szabad egyetem volt, ami persze később is megmaradt.

Az egyetemen a történészképzésben is benne vagy, ugye? Erről is meséljél egy kicsit!

Ahogy már említettem, 1995–1998-tól vagyok az egyetemen. Eleinte csak a könyvtárszakosokat tanítottam. Később, amikor már lehetett magyar történelmet tanítani 6-7. osztályban, akkor nyilván a jövőbeni történelemtanárokat erre is ki kellett képezni. Azaz be kellett venni a tanrendbe a magyar történelem tanítását. Kis húzódozás után ez eleinte fakultatívként indult, én már akkor tanítottam. Aztán egy-két évnyi kísérletezés után kialakult a rendje, hogy négy féléven keresztül tanítjuk. Nekem jutott a kora újkor: a mohácsi vésztől a szatmári békéig terjedő korszakot tekintem át előadáson, politikatörténet, gazdaság és művelődés. Bízattva a közönséget, hogy olvassanak, mert ezt nem egy heti két órás előadásban kell megtanulni, hanem a magyar történelemre vonatkozó, bőséggel rendelkezésre álló könyvek. A világhálón is egyre több a jól használható anyag, csak az nem tanulja meg, aki nem akarja.

Korábban még az volt a rendszer, hogy különféle tanszékekre voltunk szétosztva. Én a középkori tanszéknek voltam a tagja, és az egész könyvtár szak oda volt „elbújítva”, mert a könyvtár szakot létrehozó kollégám a tanszékvezető tisztség mellett az egyetemi könyvtárat is igazgatta. Két-három éve, az új tanügyi törvény alapján átalakult az egyetemi rendszerünk, intézetek jöttek létre. Mindenki szakmai intézetet szervezett: ókor, régészet, művészettörténet, középkor, újkor, jelenkor. Mi pedig szerveztünk egy etnikai alapú tanszékot, ez a Kolozsvári Magyar Történelmi Intézet. Románul az van a nevében, hogy Magyar Nyelvű Történelmi Intézet, de ha lehet, akkor nem ezt használjuk. Ellátjuk mindenütt az oktatási feladatokat. Elindult a magyar nyelvű levéltári szakképzés is. A magyar történelmet pedig mindenki hallgatja, beleértve a művészettörténészeket is.

Aki románul tanulja a történelmet, annak van magyar történelem órája?

---

¹² Röpke, Wilhelm: *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*. Rentsch, 1942. Magyarul megjelent: Röpke, Wilhelm: *A harmadik út. Korunk társadalmi válsága*. Budapest, 1943.

Annak nincs, illetve ha akarja, fölveheti. A bolognai rendszerrel elindult a magiszteri képzés is már elég rég, ott is van egy magyar nyelvű képzésünk, a kulturális örökségvédelem. Ott mindenki, művészettörténész, régész, levéltáros, könyvtáros hallgathat órákat. Nem kimondottan a specializálódásról szól ez a két éves magiszteri tanfolyam, hanem inkább az általános történelmi kultúrának, ismereteknek a terjesztéséről. A régész is hall egy kicsi könyvtörténetet meg egy kicsi intézménytörténetet. Én ezt a két tárgyat tanítom. Az az előnye, hogy minden magyarul van, és természetesen a szakdolgozatot is magyarul írják. Sőt, úgy is védik meg. Ez az én általános hozzájárulásom a történelmi képzéshez azon túl, hogy a könyvtár szakosoknak ezeket a specióbb tárgyakat tanítom, mint könyvtártörténet, könyvés és nyomdatörténet meg könyvtári különgyűjtemények. De például a harmadéves történelem szakosodásúak is fel szokták venni a könyv- és nyomdatörténetet opcionális tárgyként.

Légy szíves, meséljél még az Erdélyi Múzeum-Egyesületről is, aminek most az elnöke vagy!

Hát persze, a Múzeum-Egyesület. A történelmhez hozzá tartozik, hogy bennem mindig volt egy kis csendes ellenzékiesség, amiben egyet értettünk a feleségemmel is. Nagyon jó történet, amikor szegény Cs. Gyimesi Éva szerzett valahonnan egy nyilván nem tartott írógépet a kitiltott régi konzulátusról, és azt dugdosgatta. Aztán egyszer csak elhozta hozzám a levéltárba, ahol elért, még ma is megvan. Most már a fiatal kollégám is tudja a történetét. Muzeális tárgy lett ebből a kis magyar billentyűs gépből, amin Éva a röpcéduláit pötyöggette. Aztán volt egy olyan akció is, amikor Tőkés László mellett kiálltak az erdélyi értelmiségiek, és én is aláírtam, ami megjelent a Magyar Nemzet valamelyik 1989. szeptemberi számában. Nagy felháborodás lett belőle, megijedtek a kollégák az egyházkerületnél, a püspök is nyakon fogott az utcán, és mondta, hogy ne avatkozzak bele. Igazából a szöveg arról szólt, hogy részesítsék tisztességes eljárásban Tőkés Lászlót. Mondtam, hogy én ezt továbbra is vállalom, amit tudomásul vett. Emiatt nem izélgettek a szekusok.

Volt, amikor „izélgettek”?

Volt. Akkor most tegyünk egy zárójelet, mielőtt az EME-hez visszatérek. Amikor ide kerültem a levéltárba, már az elején megjelent nálam egy Ungvári József nevezetű őrnagy, később alezredes lett belőle. Meg akart ismerni, meg tudni akarta, kik járnak ide a levéltárba. Mondtam, hogy mindenki, aki engedélyt kapott az Állami Egyházügyi Hivataltól. Nincs ezzel semmilyen probléma. Egyszer visszajött egy magasabb rangú úrral, a főnökével, ő is meg akart ismerni. Arra voltak kíváncsiak, hogy mi a véleményem a kontinuitásról. Hát, mondom, nekem arról nincs véleményem, mert az olyan messzi századokban volt, hogy én ahhoz nem értek, én a levéltárban kora újkori dolgokkal foglalkozom. A kontinuitás kérdéséhez nem értek. Húzták-húzták, de a végén csak megnyugodtak. Kicsit tettem a hülyét, de nem hiszem, hogy olyan nagyon elhitték volna.

Ez a beszélgetés magyarul zajlott?

Ungvárival magyarul beszéltem, de a főnöke román volt, vele románul folyt a szöveg. Történt, hogy '85-ben rendeztek egy Misztótfalusi emlékkonferenciát Debrecenben a Biblia megjelenésének évfordulójára, és arra írtam egy tanulmányt. Persze elkéstem vele, de egy kolléganőm, Kerni Terézia művészettörténész kivitte a határon. Mit ad Isten, elfogták a határon, valószínűleg már korábban figyelték. Leszállították a vonatról, a dolgozatot elvették tőle. Nem is tudom, mikor került vissza szegény Teri Pestre. Az volt a szerencsém, hogy én ennek a tanulmánynak a kivételére már korábban engedélyt kértem a megfelelő szervektől,

azoknak csináltam is egy másodpéldányt. Bár már lekéstem a hivatalos kiküldéssel, nem lett belőle nagyobb cirkusz, mert már amúgy is elindult a dolog. Na, és ennek kapcsán jött egyszer Ungvári, hogy miért nem szóltam neki, meg lehet azt oldani, hogy ha én megfelelőképpen viselkedem, és aláírom azt, amit alá kell írni, és én mindenről informálok, akkor azonnal lesz külföldi út, minden lesz. Kolozsvári személyazonosság. Hagytam, hogy mondja. Mondta, hogy ne ijedjek meg, bezárja a páncélszekrénybe, más nem fogja látni. Gondoltam magamban, csak az, akinek te megmutatod. Ennyire naivnak már ne tekintsen! Mondtam, hogy még gondolkodom rajta. Még egyszer-kétszer találkoztunk, kérdezte: „Még mindig gondolkozik?” Mondtam, még gondolkozom. Aztán úgy elhalt a dolog. Ki voltak ezek tanítva rendesen. Egyszer mentem délután a levéltárba, és befordultam a Király utca sarkán, és ő akkor csengetett, hogy menjen be a püspökhöz. Délután, amikor már nem volt hivatal. Láttam, hogy az alatt a tíz méter alatt, amíg én odaértem hozzá, jutott eszébe valami, és azzal fogadott, hogy vannak valami mikrofilmek nála, biztos nálam fotózták a levéltárban, és hogy nézzem meg. Én meg tudom állapítani, hogy az illető iratok, amikről a mikrofilm készült, tényleg a mi levéltárunkban vannak-e. Mondtam, hogy hozza el, és megvizsgáljuk. Sose hozta el. Erről ennyit.

Aztán jött '89, és a dolog megszűnt. Volt egy olyan benyomása sokaknak itt, Kolozsváron, hogy én valami tényező lennék az eljövendő új világban. Az egyháznál is bizottságokba hívtak, meg az alakuló RMDSZ-ben is benne voltam az elején. Nagy lendülettel támogattam, hogy legyen kereszténydemokrata párt, ne csak egypártrendszer legyen. Na, de erről hamar leszoktam. Valószínűleg Jakó Zsigmondot sem ez mozgatta, hanem inkább a régi tapasztalatok, amikor 1990. január 5-én összehívott egy bizottságot a házához. A Múzeum Egyesület régi tagjai voltak: Imreh István, Kiss András, Benkő Samu, Faragó József. Mindenki, aki akkor még élt. Ez a kis értekezlet kimondta, hogy újjá kell alakítani. Ezt akkor már a vásárhelyi orvosok is pengették a Szabad Sajtóban. Kiss Andrászt bízták meg az egész procedura lebonyolításával, engem pedig titkárnak választottak. Mi legyen a helyiség? Először a levéltár volt bejegyezve székhelynek. Ez szépen '90-ben le is zajlott, márciusban volt az alakuló közgyűlés a Belvárosi Református Egyházközség tanácstermében, ősszel pedig már egy nagy választó közgyűlést is tarthattunk. Jakó Zsigmond lett az elnök, Benkő Samu az alelnök egy orvosdoktorral, Dóczi Pállal, Kiss András a főtitkár, én pedig a titkár. Vittük a munkát. Nagyon tisztességes volt a belvárosi Szent Mihály plébánia, jelesen Czirják főesperes kanonok úr, későbbi érseki helynök, mert felajánlott egy akkor megüresedett lakást olcsó bérért. Azt többé-kevésbé rendbe tettük. Kaptunk ajándékba egy csomó könyvet, valamilyen MSZMP könyvtárból polcostól, mindenestől. A szépirodalmat odaadtuk egy közművelődési egyesületnek, a tudományt meg megtartottuk. Így aztán valamicske kis ingatlanunk is volt, és indulhatott a tudományszervezés. Következett a folyóirat első számának a kiadása 1991-ben, összevont négy szám. Ösztöndíjakat próbáltunk szerezni, az Akadémia nagyon sok mindenben segített. Folyamatosan volt könyvtárszolgálat. Aztán átköltöztünk egy valamivel jobb helyiségbe, szintén a katolikus egyház bérleményébe, 2000-től pedig itt vagyunk a Rhédey-házban. Ez a Debreceni Református Kollégium tulajdona. Itt is kedvező bérletben dolgozhatunk. Még a kilencvenes években egy kicsit jobban állt a magyar költségvetés, többet szántak az erdélyi tudományra is. Három ingatlant sikerült megszerezni, vásároltuk, illetve örököltük. Így könyvtárat, kutatóintézetet tudunk működtetni a saját ingatlanjainkban. Kivéve ezt a mostani székházat. Mit csinál a Múzeum Egyesület? A honlapunkról elég jól lehet tájékozódni arról, hogy mit csináltunk és mit csinálunk. Amikor Egyed Ákos akadémikus ciklusa lejárt, sokan gondolták, hogy legyek én az elnök. Mondtam, hogy ez igazából egy friss nyugdíjasnak való állás, én meg még tanítok, dolgozok. Igazából Dobi Sándor lett volna hivatott az elnökségre, de tíz évvel ezelőtt nagyon fiatalon

meghalt. Kovács András meg azt mondta, hogy ő nem oda való. Így 2010 tíz óta most már a második ciklusomban vagyok. Mostanára szerencsére kialakult a rendszer. Már nem kell gondolkodni azon, hogy milyen legyen a Magyar Tudomány Napja. Ez megkönnyíti az elnök munkáját. A két pénzkereső foglalkozásom továbbra is megvan.

Van még valami, amit még mindenképpen meg szeretnél osztani az olvasókkal?

Talán még azt mondanám el, hogy az egyetemi karrierhez az embernek ugye fokozatot is kell szereznie. Én 1990-ben iratkoztam be egy ilyen kisdoktorira, akkor még az volt, R. Várkonyi Ágnes tanárnőhöz, kemény 500 forintok lefizetése ellenében. Aztán 1993-ban kitalálták a PhD-t. Felcsillant a szemem, gondoltam, az nekem egy kicsit jobb lenne, és bejelentkeztem Szegedre a Keserű-iskolába Balázs Mihályékhoz meg Monokékhoz, hogy én ott doktorálnék, valamilyen egyháztörténeti, intézménytörténeti témában. Ez lett az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulásának története. Letettem a szigorlatot, '97 februárjában beadtam, és '98 végére megvolt minden, átvettem a diplomát. Annak a honosításával már két évet késtem, de az az én hibám volt. Pedig akkoriban még 15% pluszt fizettek a doktori címért. Aztán amikor az új tanügyi törvény fölcillantotta ezt a habilitációt, kiderült, hogy az itteni túl nehéz. Pál Judit és Rüszt-Fogarasi Enikő kolléganőim kitalálták, hogy menjünk Magyarországra, engem is rábeszéltek. Egyikőjüknek volt egy kész könyve, a másiknak egy kész kézírata. Azt mondták, rakják össze egy tanulmánykötetet, amit már amúgy terveztem, mert a feleségem is mindig rugdosott, hogy: „Mindenki ír könyvet, Te miért nem írsz”? Na, akkor összegereblyéztem a *Reformata Transylvanica* kéziratát.¹³ 2010 decemberében benyújtottam, és le is zajlott a következő évben. Sokáig úgy tűnt, hogy ez kidobott pénz volt, de aztán az idénre mégiscsak kiderült, hogy ezzel doktorátus vezetést is lehet vállalni, pontosabban jóváhagyják, ha az ember kéri. Ősztől van már két doktoranduszom. Jelen pillanatban docensi beosztásban vagyok, a professzori állás cífra feltételekhez van kötve, és én azzal már nem akarok bíbelődni. Ahogy Bodrogi Gyula mondta: „Minek arra a kis időre?” Habilitált egyetemi docens vagyok, ez így nekem nagyon jó. Még nyugdíjba vonulás után is lehetnek doktoranduszaim, ha akarja valaki. A karrierhez hozzá tartozik, hogy publikálni, publikálni kell és a megfelelő címeket is lehetőleg a megfelelő időben megszerezni.

Köszönöm szépen!

Kolozsvár, 2014. november 22.

Az interjút készítette: PAPP SÁNDOR és TÓTH HAJNALKA

---

¹³ *Reformata Transylvanica. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez.* Kolozsvár, 2012.